

УДК 323.1(497.1):930(470)"19/20"
323.1(=163.41)(497.1)
930:316.75(47)

Александар АЛЕКСАНДРОВИЧ СИЛКИН
Институт за словенске студије Руске академије наука, Москва
alsilkin@rambler.ru

„Великосрпска хегемонија“ и тешка судбина „несрпских народа“ у Краљевини СХС/Југославији: од докумената Коминтерне до савремене руске историографије

Апстракт: У СССР-у је тоталитарна идеологија догматски предодредила научне представе о историји као о националној и свеопштој. Садашњост и прошлост „свих земаља“, а у том смислу и Југославије, током читавог совјетског периода, разматране су у светлу квазирелигијског месијанског учења. Краљевина СХС/Југославија је оцењивана као „једна од карика империјалистичког Версајског система“, као резултат „суровог угњетавања револуционарно расположених народних маса“. Лажна истраживачка парадигма је условила немогућност јасног тумачења прошлости, утврђивања и приказивања редоследа догађаја из међуратне југословенске историје. Због тога су поуздана реконструкција токова догађаја и одређивање њихових учесника остали претежак задатак за совјетску историографију.

Кључне речи: Коминтерна, СССР, Краљевина СХС, совјетска историографија, југословенски комунисти, великосрпска хегемонија, угњетавање несрпских народа

Пишући о феномену руско-српских односа током „кратког“ ХХ века, професор Мирослав Јовановић је истицао да су „два народа у ново време ушла у радикално измењеним државним формама. У вртлогу револуција (1917) са историјске позорнице нестала је руска царевина. С друге стране, по окончању Првог светског рата (1918) српска политичка елита, предвођена династијом Карађорђевића, добровољно је утопила независност и државност Србије у новоформирану државу јужних Словена – Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. На историјској сцени појавили су се Југославија и Совјетски Савез.

Међусобни односи су у великој мери изгубили предзнак. Наступила је ера идеологије“.¹

У случају Русије/СССР, тоталитарна идеологија је догматски предодредила научне представе о историји као о националној и свеопштој. Садашњост и прошлост „свих земаља“, а у том смислу и Југославије, током читавог совјетског периода разматране су у светлу квазирелигијског месијанског учења, уз ритуално обожавање којем није измицао ниједан историјски рад. „Велика октобарска социјалистичка револуција у Русији је отворила нову епоху у светској историји човечанства – епоху слома капитализма и утврђивања комунизма“;² овим обавезним „Оче наш“ почињао је и други том *Историје Југославије*, који се појавио 1963. године. Сама држава, основана 1. децембра 1918, непрестано је оцењивана као „једна од карика империјалистичког Версајског система“,³ као резултат „суровог угњетавања револуционарно расположених народних маса“.⁴

Лажна истраживачка парадигма је условила немогућност јасног тумачења прошлости, утврђивања и приказивања редоследа развоја сложених токова међуратне југословенске историје. Због тога су поуздана реконструкција токова догађаја и одређивање његових учесника остали претежак задатак за совјетску историографију. Иначе, приоритет није било решење задатка, већ постулирање мишљења, поткрепљеног не аргументима уобичајеним за историчара него поставкама које не захтевају доказивање.

Приповедање о историји Краљевине СХС/Југославије сводило се на одвајање добрих од лоших – оних који су играли „прогресивну улогу“ од реакционара и „експлоататора“. У прву групу су, разуме се, спадали комунисти, описивање чијих активности је имало два циља: преувеличавање улоге КПЈ у међуратној југословенској историји на штету осталих политичких снага а да се притом не каже ни реч истине о судбини њихових чланова. На пример, у *Историји Југославије* је о боравку Филипа Филиповића у СССР-у речено само то

1 Мирослав Јовановић, *Срби и Руси 12–21. век (историја односа)*, (Београд: Народна библиотека Србије, 2012), 155–156.

2 *История Югославии*, II, ред. Ю. В. Бромлей, И. С. Достян, (Москва: Академия наук СССР, 1963), 7.

3 *Исто*, 35.

4 М. М. Сумарокова, „Югославия. Политические отношения в Королевстве СХС (1921–1928 гг.)“, *Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1917–1929 гг.*, ред. Р. П. Гришина, (Москва: Наука, 1988), 506.

да се „налазећи се 20-их и 30-их година у емиграцији, бавио научним радом“.⁵

Поред комуниста, позитивно су оцењивани и „буржоаски“ противници државног централизма и теорије народног јединства Југословена. На пример Хрватска републиканска сељачка странка на челу са Стјепаном Радићем, који, иако „није схватао улогу радничке класе (...) ипак је остао у сећању југословенског народа као прогресивна личност“. Табор „реакције“ је представљала „великосрпска буржоазија“, која је доношењем Видовданског устава „озаконила своју диктатуру“. Као резултат тога су, према речима Ј. А. Писарева, „права *несрпских* (курзив А. С.) народа и националних мањина у потпуности игнорисана“.⁶

Потврда за то је наложена у позајмицама из савремених југословенских радова, који су у недостатку приступа изворима служили као једини ресурс података за међуратни период. У том смислу је карактеристичан одељак из монографије групе аутора *Проблеми историје кризе буржоаског политичког система: државе централне и југоисточне Европе у међуратном периоду*⁷ који је написао В. В. Зеленин. Како би описао „настанак и кризу представничког система Краљевине СХС“, совјетском југослависти нису били потребни било какви извори, осим ако се таквим не сматра други том *Устава буржоаских држава*, из 1935. године, зборник докумената Ф. Шишића који није имао везе са поменути периодом, или обавезан цитат из Лењина. Нису коришћени чак ни раније објављени документи, што се види и из основног текста и фуснота, у којима нема скраћенице „цит. према“. За „разоткривање теме“ биле су довољне компилације радова Ф. Чулиновића и Б. Глигоријевића.⁸

Тако је „из друге руке“ руски читалац сазнавао о акцијама званичног Београда које су предузимане у првим годинама по фор-

5 *История Югославии*, II, 279.

6 *История Югославии*, II, 67; Видети и: Юрий А. Писарев, „Югославия в 1918–1939 гг.“, *Новейшая история стран Западной Европы и Америки. 1918–1939*, I, ред. Н. И. Саморуков, (Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1959).

7 Владимир В. Зеленин, „Некоторые аспекты становления и кризиса представительной системы Королевства сербов, хорватов и словенцев“, *Проблемы истории кризиса буржуазного политического строя: страны Центральной и Юго-Восточной Европы в межвоенный период*, ред. А. М. Клеванский, (Москва: Наука, 1984).

8 *Исто*, 281.

мирању Краљевине СХС и које су довеле до успостављања „великосрпске хегемоније“. На такве су се односили: игнорисање одредби Крфске декларације, административно-територијална подела Краљевине, којом су дискриминисани „несрпски народи“ и Србија стављена у надређени положај, економска „експлоатација“ Хрватске и Словеније, које су претворене у „полуколоније“ као резултат замене аустроугарске круне југословенским динаром, „кочење развоја индустрије“, неравномерно опорезивање пречанских области и Србије, спречавање напредовања Хрвата и Словенаца на више командне функције у војсци, коришћење белогардејске војске на челу са Врангелом ради борбе са политичким противницима државе и др.

Велики део набројаног и прећутаног је, ако не отворена лаж, онда полуистина. Неоснованост ових тврдњи је очигледна сваком чија су знања о догађајима у Краљевини СХС нешто дубља и шира од онога што се налази у радовима који говоре о успостављању „великосрпске хегемоније“. Авај, формирање свестране слике контрадикторне прошлости није на списку достигнућа совјетских историографија. Поред тога, њихова, у поређењу са југословенским колегама, ограничена обавештеност о предмету истраживања резултирала је појавом нових „појединости“ у антисрпским филипикама. На пример М. М. Сумарокова у једном раду два пута пише о томе да су снаге које су гласале за Видовдански устав нарушиле одредбе Крфске декларације које предвиђају доношење основног закона „парламентарном већином 2/3 гласова“,⁹ иако је користила зборник докумената Ф. Шишића, у којем црно на бело пише о „бројчано квалификованој већини“.¹⁰ Подсетићемо да је управо одсуство прецизности (у декларацији) тога шта представља „квалификована већина“ дозволило руководству Народне радикалне странке да у Уставотворној скупштини инсистира на томе да „заиста квалификовану“ чини 50% уз још један глас.¹¹

9 М. М. Сумарокова, „Становление единого Югославского государства“, *Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1917–1929 гг.*, ред. Р. П. Гришина, 215, 250.

10 „Krfaska deklaracija od 20. (7.) jula 1917“, u: Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca. 1914–1919*, (Zagreb: Naklada „Matica Hrvatske“, 1920), 99.

11 *Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Књ. I (од I претходног до XXXVII редовног састанка), LIII, ред. саст. 16 јуна 1921, (Београд: Државна штампарија Краљевине СХС, 1921), 28.

Ако је за веровати Ј. А. Писареву, административно-територијална подела Краљевине СХС је била резултат доношења Устава,¹² који је у ствари само спецификовао основне карактеристике и бројност становништва будућих области. Оне су се појавиле само десет месеци касније – 26. априла 1922. када је влада објавила уредбу. Иза, на први поглед, неозбиљног пропуста скрива се несхватање тога да централизам у Југославији није створен одједном, већ да је грађен годинама, што је умногоме довело до краха парламентаризма и успостављања „диктатуре“ краља Александра Карађорђевића. Иначе, писаревска немарност бледи у поређењу са тврдњом В. И. Фрејдзона да се тобоже поменути подела десила као резултат доношења Закона о заштити државе (1. августа 1921).¹³

Ауторова површност, необраћање пажње на нијансе и законмерности разматраних политичких процеса доводили су и до већих грешака. Политичким јавним радницима – представницима и „реакционарног“ и „прогресивног“ тabora – приписиване су особине које нису имале везе са реалношћу. Очигледно сматрајући да није било манифестација „српског великодржавља“ у којима би било немогуће утврдити кривицу Николе Пашића, Ј. А. Писарев га је представио као највећег присталицу теорије народног јединства Југословена. „Против исувише бескомпромисне националне политике“ главе Народне радикалне странке (НРС) тобоже су „иступали Светозар Прибићевић (sic!), Љуба Давидовић и други лидери Демократске странке“.¹⁴ Подсетићемо да је заправо ситуација била обрнута. Присталица „компромисног“ националног унитаризма Никола Пашић је критиковао демократе због „бескомпромисности“ и непомирљивости.

У складу са демонизацијом Пашића била је идеализација С. Радића. Како Писарев наводи, „без обзира на умереност захтева (курзив А. С.) Стјепана Радића, дворска клика и српска војска су га мрзеле“.¹⁵ Оваплоћењем „умерености“ настављача дела Матије Гупца очигледно треба сматрати „Устав неутралне сељачке републике

12 *История Югославии*, II, 67.

13 Владимир И. Фрејдзон, *История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.)*, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2001), 245.

14 *История Югославии*, II, 65.

15 *Исто*, 107.

Хрватске“,¹⁶ који је подразумевао укидање регуларне војске, крупног поседа, царина, гимназија, реалних школа, универзитета...

Фрејдзон није Радића отворено клеветао, али је, ипак, пружио не толико убедљиво објашњење пораста популарности хрватског оратора у периоду 1919–1921. године. „Томе је допринело увођење свеопштег гласачког права; схватања Радића да је цела структура државе била прилагођена интересима великосрпских кругова, који су неумољиво прогањали (...) хрватско сељаштво“.¹⁷ Први део наведеног тврђења потпуно оповргава други. И тако су управо „великосрпски кругови“ „непажњом“ дали хрватском, као и босанском и словеначком сељаштву право гласа. Већ 6. јануара 1919. регент Александар је објавио у манифесту: „Моја ће влада имати дужност да одмах примени на цело Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, сва права и слободе, које до сада, по Уставу Краљевине Србије уживаху грађани Србије“.¹⁸ Први пут су бивши поданици Хабзбурга, који раније нису имали право гласа, учествовали у изборима за општинске органе власти, који су организовани пре избора за Уставотворну скупштину.

Из тога следи да су не само „прогони“ већ и друге околности омогућиле Радићев успон у каријери, о чијој је делатности Фрејдзон имао веома нејасне представе. На пример, он пише да су се и стварање коалиције ХСС–НРС и њен распад догодили у току 1926.¹⁹ У ствари, прво се десило годину раније, а друго 1927. Уопште о информисаности водећег совјетског кроатисте о међуратној југословенској историји могуће је судити према његовим речима да су тобоже за прву владу коју је поставио краљ после узурпације власти јануара 1929. „изабрана малопозната лица“.²⁰ Таквима, очигледно, треба сматрати Антона Корошеца, Војислава Маринковића, Божицара Максимовића, Мату Дринковића...

16 Stjepan Radić, *Politički spisi*, priredio Z. Kulundžić, (Zagreb: Znanje, 1971), 367–379. (Детаљније: Александр А. Силкин, „Социјална и религиозна пропаганда Хорватској републиканској крљшњанској партији (ХРКП) в првој половини 1920-х гг.“, *Человек на Балканах. Социокултурне измеренија процеса модернизацији на Балканах (середина XIX – середина XX вв.)*, Сборник статей, ред. Р. П. Гришина, (Санкт Петербург: Алетејя, 2007).

17 Фрејдзон, н. д., 238.

18 „Manifest Regenta Aleksandra narodu. Beograd 6. jan. 1919. (24. dec. 1918.)“, u: Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca*, 299.

19 Фрејдзон, н. д., 247.

20 *Исто*, 250.

Цитирана књига је објављена десет година после пада СС-СР-а. Ипак, како смо могли да се уверимо, пуна је грешака, као и пређашњих стереотипа, што сведочи о чврстим ставовима совјетске историографије. Другим речима, идеологија је отишла, али је незнање остало. Њега можемо видети и у радовима С. А. Романенка. Дотичући се широког спектра историјских тема, ученик Фрејдзона је о свакој од њих давао неистините податке. У књизи под називом *Југославија. Историја настанка. Криза. Распад. Образовање независних држава (национално самоопредељење народа централне и југоисточне Европе XIX–XX века)*, објављеној 2007. нетачно је писао о броју чланова Југословенског одбора, периоду пребивања Франа Супила у Русији 1915, времену одржавања Крфске конференције.²¹

У монографији објављеној после поменуте, истиче се да су Солунски процес „организовали краљ Петар Карађорђевић (sic!) и премијер Пашић, користећи фалсификоване доказе“.²² Престолонаследник, по свему судећи, није био укључен у послове, јер је он фактички тек „од 1918. г. (sic!) као последица болести оца имао у својим рукама све полуге власти“. Године 1929. Александар је извео државни преврат и „Краљевина СХС је почела да се назива *Југославијом* (курзив А. С.) (...) Нова административна подела из 1930. године са изменама, које су учињене 1931. (курзив А. С.), одржала се до 1939. г.“²³

21 Видети: Юлия В. Лобачева, „К столетию образования Югославянского комитета: российский документы и исследования“, *Вместе в столетии конфликтов. Россия и Сербия в XX в.*, Сборник статей, ред. К. В. Никифоров, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2016), 169. - У књизи *Југославија. Историја настанка...* на страници 53 наводи се да је после образовања Југословенског одбора „у њега ушло 25 лица“. Према другим подацима, првобитни састав одбора је био знатно мањи. Затим је на стр. 317 и 318 писано о посети Ф. Супила Русији 1915. г. Напомињемо да се Супило налазио у Русији у периоду од фебруара до априла 1915. (а не од јануара) и сазнао о тајним преговорима Антанте и Италије пре (а не после!) потписивања Лондског уговора 26. априла 1915. (видети на пример: „Frano Supilo“, *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971), 218). Такође је (на стр. 330) неисправно наведено време одржавања Крфске конференције „2(15) – 7(20) јула“ – она је одржана од 2. (15) јуна до 7. (20) јула.

22 Сергей А. Романенко, *Между „пролетарским интернационализмом“ и „славянским братством“*. *Российско-югославские отношения в контексте этнополитических конфликтов в Средней Европе (начало XX века – 1991 год)*, (Москва: Новое литературное обозрение, 2011), 124.

23 *Исто*, 148, 150.

За тренутак ћемо пажњу са радова С. А. Романенка усмерити на то да је настанак „војне диктатуре великосрпске буржоазије“²⁴ била тема у оквиру које су (пост)совјетски историчари изложили неколико смелих претпоставки. На пример Н. В. Василјева пише да је након краљеве узурпације власти „главни удар био нанет хрватском банкарском капиталу“.²⁵ Вероватно су с тим циљем у првој влади Петра Живковића на челу министарстава финансија, трговине и индустрије, пољопривреде били Хрвати: банкар и председник загребачке берзе Станко Шврљуга, адвокат Желимир Мажуранић, председник Хрватско-славонског економског друштва Ото Франгеш...

Описујући политику режима 30-их година, Романенко није имао ништа мање упечатљива „открића“. Пишући о изборима 1931. навео је да је на њима „победио Државни блок, који су чиниле Српска радикална страна и партија монархиста (?! – А.С.)“. А насупротив њему је био „јединствени демократски блок – Сељачко-демократска коалиција (‘Демократска странка и Слободна демократска странка, ХРСС, Савез земљорадника’), која је постојала од 1927. до 1941. г.“²⁶

Начин на који се Романенко понаша према историјским чињеницама чини да је бесмислено разматрати закључке које он изводи на основу њих. Тим пре што они скоро дословно понављају идеологизираних писаревских клишеа старе пола века: Хрвати и Словенци су по доношењу Видованског устава постали „неравноправни народи“, јер „никаква посебна права *несрпским народима* (курзив А. С.) и националним мањина нису давана“.²⁷

24 Нина В. Василјева, Виктор А. Гаврилов, *Балканский тупик?.. (Историческая судьба Югославии в XX веке)*, (Москва: Гея итэрум, 2000), 86.

25 Исто, 87.

26 Романенко, *н. д.*, 151. - Претпостављајући да ће се поменути колега сусрети са овим чланком, информисемо га да је 1914. г. Петар пренео на престолонаследника, регента Александра монархијске прерогативе; да је 3. октобра 1929. г. донет „Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја“ који је гласио: „Званичан назив државе Срба, Хрвата и Словенаца је *Краљевина Југославија* (...) Општу управу у Краљевини Југославији чине бановине, срезови и општине (...) Формирано је девет бановина“. (Године 1931. краљ је „даровао“ Устав, којим је потврђен закон). Тридесетих година 20. века није постојало ништа од оног о чему пише Романенко – ни Државног блока, ни партије монархиста, ни Сељачко-демократске коалиције у поменутом саставу. А Српску радикалну странку је 1940. г. основао бивши председник владе Милан Стојадиновић. Стара пашићевска партија, формално забрањена 1929. г. (као и све парламентарне организације), звала се Народна радикална странка Срба, Хрвата и Словенаца).

27 Исто, 150.

Континуирано саосећање према „несрпским народима“²⁸ приморава нас да размислимо о извору тог неологизма. Будући да у руском језику не постоје „неенглески“, „нефранцуски“, „ненемачки“ народи, ми вероватно имамо посла са механичким позајмљивањем српскохрватске синтагме. Њена појава у совјетској историографији додатно сведочи о неоригиналности већине претходно наведених совјетских радова у односу на послератне југословенске историчаре. Главни „доказ“ је научни апарат који показује потпуну зависност совјетских аутора од мишљења Ф. Чулиновића, Р. Бићанића, Д. Јанковића, Б. Глигоријевић, Б. Петрановића...

Показану несамосталност су предодредиле како особине истраживача – одсуство радозналости, истраживачке савести, потребног познавања језика – тако и фактори који нису од њих зависили. На такве се односи и ограничени приступ изворима, као и чињеница да се у СССР-у перцепција Краљевине СХС/Југославије у државним, друштвеним, као и научним круговима формирала под јаким спољним утицајем још у оном времену кад догађаји у балканској монархији нису били историја него садашњост.

* * *

Двадесетих година 20. века, као резултат тријумфа марксистичке „науке“ над „великодржавном“/„буржоаском“, улогу „класно туђих“ домаћих слависта умногоме су присвојили представници бугарског, југословенског, пољског и чехословачког комунистичког покрета, који су по доласку у РСФСР/СССР дарезљиво поделили своја знања о недавној прошлости и садашњости држава централне и југоисточне Европе. Што се тиче Јужних Словена, то су већином били исељеници из Бугарске, Македоније, Хрватске, Црне Горе, односно представници народа незадовољних исходом Првог светског рата. Њихови сентименти су били у складу са општим совјетским погледима на „империјалистички“ версајски систем и његове „творевине“. Посебно оне које су према спољним ознакама схватане као „аналожи“ Руског царства и у којима је уточиште нашла Врангелова војска.

28 До истог закључка као и Писарев и Романенко дошла је Н. Васиљева: „Устав донет 1921. г. учврстио је победу српске буржоазије. Држава је подељена на 33 области према административном принципу, што (тако стоји у тексту – А. С.) је свесно отежало развој несрпских националности.“ Васиљева, Гаврилов, *н. д.*, 79–80.

Редовним члановима и функционерима РКП(б), који су о Краљевини СХС знали само то да је власт у њој „белогардејска“, референти Извршног комитета Коминтерне који нису добро знали руски, као и предавачи на комунистичким школама су говорили: „Српска буржоазија, која (...) у Југославији спроводи политику угњетавања других националности, сматра да су Срби, Хрвати и Словенци један народ. Српска хегемонистичка буржоазија створила је ту теорију како би лакше прикрила своје хегемонистичко угњетавање и како би могла да оправда (и) ту теорију (и своју) централистичку политику“.²⁹

Такве тврдње су убрзо и на дуг период формирале идеолошки „костур“ совјетске југославистике који су њени представници облагали садржајним „месом“ позајмљеним из књига штампаних у СФРЈ. На пример, до дан-данас многи су, као и раније цитирани Божић Масларић, презентовали југословенску идеју искључиво у светлу њене политичке инструментализације од стране званичног Београда: „Београдски властодршци су покушали да убеду раднике, да тобоже постоји један ‘троимени’ народ – Срби, Хрвати и Словенци. Али то је био пропагандни мит“;³⁰ „руководећу улогу у новој држави су на себе преузели великосрпски монархистички кругови. Званичном доктрином је прокламована ‘теорија интегралног југословенства’, којом су Срби, Хрвати и Словенци проглашени једним троименим народом“.³¹ Оне које такве тврдње могу довести у заблуду обавештавамо да су се „теорије“ придржавале, у крајњој линији јавно, све политичке снаге које су биле укључене у стварање Краљевине СХС/Југославије и скоро сви представници њене политичке класе, без обзира на „племенску“ припадност. А да не спомињемо да „југословенски национализам“ и до и после светског рата није био ништа мање распрострањен међу хрватским, словенским и муслиманским поданицима Хабзбурга него међу Србијанцима.

Колико су тезе које су формулисали политички емигранти и руководство ИК КИ током 20-их и 30-их биле доминантне у главама послератних совјетских историчара илуструје следећа табела:

29 Российский государственный архив социально-политической истории (РГАС-ПИ), Ф. 529, Оп. 1, Д. 680, Л. 147, 149, 152–154, 168–169

30 *История Югославици*, II, 37.

31 Васильева, Гаврилов, н. д., 79

„Извукавши за себе корист из победе, коју су извојевали савезници, и користећи се њиховом војском (...) српска буржоазија и монархија наметнуле су свим другим нацијама своју грубу хегемонију“. ³² (Из резолуције VI конференције Балканске комунистичке федерације, 1923. г.)	„Године 1918, после пораза Аустро-Угарске у Првом светском рату и <i>формалне победе Србије, која је ступила на страну Антанте</i> (курзив А. С.), Срби, Хрвати и Словенци су се договорили да уједине своје територије у једну државу“. ³³ (С. А. Романенко, 2011. г.)
„Југо-славија представља производ светског империјалистичког рата, у којем је српска нација, као владајућа, та која угњетава све остале нације Југо-славије“. ³⁴ (Филип Филиповић, 1924. г.)	„Владајућа буржоазија, у првом реду великосрпска, кренула је путем стварања система заснованог на немилосрдној експлоатацији, националном угњетавању и политичкој обесправљености“. ³⁵ (М. М. Сумарокова, 1988. г.)
„Сва политика владајуће великосрпске буржоазије (економска, финансијска, административна и културна) је током 20 година била усмерена на угњетавање и плачкање несрпских народа. У несрпским областима становништво је плаћало 20–75% више пореза“. ³⁶ (Владимир Поптомов, ³⁷ 1939)	„Владајућа врхушка је покушала да превлада кризу на рачун јачања експлоатације радних маса. Држава је уводила нове и нове порезе, посебно угњетавајући несрпско становништво“. ³⁸ (Ј. А. Писарев, 1963)

32 *Национални вопрос на Балканах через призму мировой революции (В документах центральных российских архивов начала - середины 1920-х гг.)* В 2-х ч, 1, ред. Р. П. Гришина, (Москва: РОССПЭН, 2000), 163–166.

33 Романенко, н. д., 145.

34 Из „Платформы соглашения внутри НРПЮ/КПЮ“ (9 ноября 1924 г., Белград), *Национални вопрос на Балканах через призму мировой революции: В документах центральных российских архивов начала-середины 1920-х годов, 2, Июнь 1924 – декабрь 1926 г.*, ред. Р. П. Гришина, (Москва: РОССПЭН, 2000), 246.

35 М. М. Сумарокова, „Југославија. Политические отношения в Королевстве СХС (1921–1928 гг.)“, *Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1917–1929 гг.*, ред. Р. П. Гришина, 506. (У поменутом случају, ауторка у својству „класика“ цитира Ј. Б. Тита).

36 РГАСПИ, Ф. 495, Оп. 18, Д. 1306а, Л. 4–6, (Из аналитической записки „КПЮ и национальные требования хорватов и других народов в Югославии“ ст. референта Исполкома Коминтерна по балканским странам В. В. Громова в Секретариат ИККИ).

37 Владимир Поптомов (1890–1952), псевдоним Владимир Васильевич Громов, члан Бугарске комунистичке партије (блиске социјалистима) од 1919. године. У периоду 1924–1934. био је секретар ЦК Уједињене унутрашње македонске револуционарне организације. Од 1935. до 1940. г. био је старији референт балканских држава у ИК Ки. После рата био је члан Политбироа ЦК БКП и заменик председника Совјета министара Бугарске.

38 *История Югославии*, II, 64.

<p>Македонци (њих око 800 хиљада) су били лишени свих националних и културних права и слобода и подвргнути жестокој денационализацији. (Владимир Поптомов, 1939)</p>	<p>„У Вардарској Македонији је спровође-на политика денационализације аутохтоног становништва. У школама и установама је уведен српски језик. Учитељи, судије, чиновници, чак и свештеници су упућивани из других делова Краљевине. Великосрпски шовинисти су хтели да предају забраву саму реч ‘Македонија’ и преименовали Вардарску Македонију у Јужну Србију“.³⁹ (Ј. А. Писарев, 1963)</p>
<p>„Ако се томе придода србизација нерспских области и долазак српских чиновника у нерспске области, избацивање нерспских чиновника из државне службе, хегемонија Срба на свим пољима, тада се добија потпуна и јасна слика српске хегемонистичке политике“.⁴⁰ (Божидар Масларић, 30-их година)</p>	<p>„С политиком српског великодржавља није се мирио слободољубиви црногорски народ. Црногорски сељаци су одбијали да извршавају захтеве српских чиновника (...) који су долазили у села и угњетавали сељаке“.⁴¹ (Ј. А. Писарев, 1963)</p>
<p>„Ми смо већ упознати са војним превратом у Југославији. Тамо ми сада имамо најреакционарнију фашистичку диктатуру у историји апсолутистичких монархија (...) Српска буржоазија је покушала да консолидује ек[ономски] положај државе на штету радника и сељака. Привредна криза траје већ три године. Сви покушаји стабилизације су били неуспешни. Биланс је био и биће пасиван. Само се војна индустрија развија. Економска зависност од крупних капит[алистичких] држава појачава се помоћу зајмова. Буржоазији су потребни нови зајмови, а њихови енгл[ески] и франц[уски] капиталисти су могли да их дају само у условима војне диктатуре“.⁴² (Милан Горкић, јануар 1929. г.)</p>	<p>„Све државне мере после државног преврата од 6. јануара 1929. г. сведоче о успостављању монархо-фашистичке диктатуре у земљи. Требало је да нови режим обезбеди несметану експлоатацију радничких маса, да створи још боље услове за владавину страног капитала“.⁴³ (В. Н. Белановски, 1963)</p>

39 Исто, 69.

40 РГАСПИ, Ф. 529, Оп. 1, Д. 680, Л. 154.

41 *История Югославии*, II, 77.

42 РГАСПИ, Ф. 529, Оп. 2, Д. 228, Л. 1.

43 *История Югославии*, II, 116.

Наравно да ни бугарски ни југословенски комунисти нису долазили у СССР како би оставили траг у совјетској историографији. Они су настојали да учествују у формирању спољнополитичког курса Москве који је требало да одражава њихове представе о ситуацији у балканским државама и о односима између народа полуострва.⁴⁴ Како су под утицајем тих представа кориговани ти или други кораци совјетског руководства, сведочи документ Секретаријата ИК КИ који датира из новембра 1943. године. Генерални секретар Коминтерне Георги Димитров је уносио исправку у списак који је припремио други Бугарин Петар Дамјанов.⁴⁵ Реч је о списку тема из југословенске историје које је требало популарно и на одговарајући начин изложити заробљеним усташким војницима - новим борцима Прве југословенске бригаде. У део који је посвећен међуратном периоду и који описује „националну неравноправност у југословенској држави“, руком је дописана тема „Великосрпска политика и њени катастрофални резултати“.⁴⁶ Када се радило о савременим догађајима, Димитров је „издајничку улогу југословенске реакције“ применовао у „издајничка улога српске реакције“, појаснивши да је потребно говорити о „Влади српског Квислинга – генерала Недића“. Утврђени „План предавања за југословенске војне јединице“ намењен је високопозиционираном сараднику државне безбедности Г. С. Жукову, који је био одговоран за стране војне јединице на територији СССР-а.

Очигледно је да је такво виђење онога што се дешавало у Југославији од 20-их до 40-их година било условљено етничким предрасудама донесеним из отаџбине, које су у извесној мери излазиле изван оквира званичне совјетске позиције, примарно идеолошке по својој природи. Пристрасност балканских другова је била очигледна чак и необавештеним совјетским функционерима, који су сматрали

---

44 Што се тиче средстава за остварење постављених циљева, они су остали непромењени од почетка 20-их до краја Другог светског рата. „Сва делатност партије треба да буде потчињена припреми како самог организма партије, тако и маса које се налазе под њеним духовним утицајем (...) за грађански рат, као и оружани устанак радних маса“. Тако је 1924. Президијум Балканске комунистичке федерације одређивао задатке КПЈ. *Национальный вопрос на Балканах через призму мировой революции: В документах центральных российских архивов начала-середины 1920-х годов*, 2, Июнь 1924 – декабрь 1926 г., ред. Р. П. Гришина, 244.

45 Георги Дамјанов (псеудоним Белов Г., 1892–1958). У периоду 1936–1937. предавао је у Међународној лењинској школи. Од 1938. до 1943. је био руководилац Одељења кадрова ИК КИ.

46 РГАСПИ, Ф. 495, Оп. 74, Д. 598, Л. 43,46.

да за правоверног бољшевика „нема ни Хелена, ни Јудеја“, већ само класних непријатеља. Карактеристично је писмо заменика народног комесара иностраних послова А. Е. Корнејчука свом шефу В. М. Молотову, које датира из јануара 1943. У писму се указује на изражени антисрпски карактер скорашњих одлука АВНОЈ-а, које су дословно преношене путем коминтерновске радио-станице, којом је руководио Вељко Влаховић: „Теза о великосрпској доминацији у Југославији и неопходности борбе против ње наглашава се довољно. Питање борбе против хрватског реакционарног сепаратизма скоро да се уопште не расветљава, и у сваком случају, то питање није јасно“.⁴⁷ Корнејчук нема амбиције да утиче на руководство Народноослободилачког покрета, али наводи које „акције“ треба предузети како би се „побољшале те радио-емисије и избегле оптужбе због антисрпских испада у њима“:

„1. Започети са редовним преносима, који описују херојску борбу српског народа против Немаца и херојску прошлост Срба. Окарактерисати водеће личности – Србе, који чине Антифашистичко веће и Народноослободилачку војску.

2. Иступајући против Михаиловића, треба наглашавати не толико његов великосрпски шовинизам, колико његов издајнички однос према ослободилачком покрету Југославије уопште.

3. У радио-преносима треба разјаснити неопходност борбе против реакционарног хрватског сепаратизма, именујући притом његове носиоце.

4. Побољшати програм радио-преноса конкретним материјалом и живљим излагањем, наглашавајући братство српског, хрватског и словеначког народа Југославије“.

Нажалост, ми не знамо да ли је било испуњено било шта од наведеног. Није на нама ни да оценимо карактер разлаза између Народном комесаријата иностраних послова и ИК Ки. Ипак, познато је да су се крајем 1944. у Југославију вратили они који су историју схватили искључиво у оном духу у којем се она предавала у школама Коминтерне. Међу њима су били будући чланови ЦК КПЈ – предавач „историје родног краја“ КУНМЗ-а Б. Масларих, руководилац југословенског сектора Универзитета Никола Ковачевић, В. Влаховић, који је 1942, по наређењу Димитрова, написао Курс за слушаоце Уједињене партијске школе при ИК Ки,⁴⁸ и многи други послератни

47 РГАСПИ, Ф. 495, Оп. 74, Д. 598, Л. 1.

48 РГАСПИ, Ф. 495, Оп. 75, Д. 14, Л. 33.

градитељи социјализма. У ФНРЈ/СРФЈ, као и у совјетској Русији, партија је одлучивала „кто более матери-истории ценен“. Од 50-их до 70-их година, идеолошку матрицу су допуњавали претходно поминути београдски и загребачки истраживачи, чија су дела уистину постала „трећи јужнословенски утицај“ за оне који су се у СССР-у бавили Краљевином СХС/Југославијом.

Извори и литература

Необјављени извори

- Российский государственный архив социально-политической истории:
  - Ф. 529. Коммунистический университет национальных меньшинств Запада им. Ю. Мархлевского (1921–1936). Оп. 1 (Правление, учебная часть и сектора КУНМЗ). Оп. 2 (Партком, бюро ВЛКСМ и профком КУНМЗ).
  - Ф. 495. Оп. 74. Секретариат Генерального секретаря ИККИ Г. М. Димитрова. Материалы по компартиям.
  - Ф. 495. Оп. 75. Секретариат Генерального секретаря ИККИ Г. М. Димитрова. Материалы о школах ИККИ.
  - Ф. 495. Оп. 18. Секретариат ИККИ.

Објављени извори

- *Национальный вопрос на Балканах через призму мировой революции (В документах центральных российских архивов начала – середины 1920-х гг.) В 2-х ч, 1*, ред. Р. П. Гришина. Москва: РОССПЭН, 2000.
- *Национальный вопрос на Балканах через призму мировой революции (В документах центральных российских архивов начала – середины 1920-х гг.) В 2-х ч, 2*. Июнь 1924 – декабрь 1926 г, ред. Р. П. Гришина. Москва: РОССПЭН, 2003.
- *Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Књ. I (од I претходног до XXXVII редовног састанка), LIII. ред. саст. 16 јуна 1921. Београд: Државна штампарија Краљевине СХС, 1921.
- Radić, Stjepan. *Politički spisi*, priredio Z. Kulundžić. Zagreb: Znanje, 1971.

- Šišić, Ferdo. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca. 1914–1919*. Zagreb: Naklada „Matice Hrvatske“, 1920.

Литература

- Васильева, Нина В. и Виктор А. Гаврилов. *Балканский тупик?.. (Историческая судьба Югославии в XX веке)*. Москва: Гея итэрум, 2000.
- Зеленин, Владимир В. „Некоторые аспекты становления и кризиса представительной системы Королевства сербов, хорватов и словенцев“. *Проблемы истории кризиса буржуазного политического строя: страны Центральной и Юго-Восточной Европы в межвоенный период*, ред. А. М. Клеванский. Москва: Наука, 1984.
- *История Югославии*, II, ред. Ю. В. Бромлей, И. С. Достян. Москва: Академия наук СССР, 1963.
- Јовановић, Мирослав. *Срби и Руси 12–21. век (историја односа)*. Београд: Народна библиотека Србије, 2012.
- Лобачева, Юлия В. „К столетию образования Югославянского комитета: российский документы и исследования“. *Вместе в столетии конфликтов. Россия и Сербия в XX в.*, Сборник статей, ред. К. В. Никифоров. Москва: Институт славяноведения РАН, 2016.
- *Новейшая история стран Западной Европы и Америки. 1918–1939*, I, ред. Н. И. Саморуков. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1959.
- Романенко, Сергей А. *Между „пролетарским интернационализмом“ и „славянским братством“. Российско-югославские отношения в контексте этнополитических конфликтов в Средней Европе (начало XX века – 1991 год)*. Москва: Новое литературное обозрение, 2011.
- Сумарокова, М. М. „Югославия. Политические отношения в Королевстве СХС (1921–1928 гг.)“. *Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1917–1929 гг.*, ред. Р. П. Гришина. Москва: Наука, 1988.
- Сумарокова, М. М. „Становление единого Югославского государства“. *Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1917–1929 гг.*, ред. Р. П. Гришина. Москва: Наука, 1988.
- Силкин, Александр А. „Социальная и религиозная пропаганда Хорватской республиканской крестьянской партии (ХРКП) в первой половине 1920-х гг.“. *Человек на Балканах. Социокульту-*

турные измерения процесса модернизации на Балканах (середина XIX – середина XX вв.), Сборник статей, ред. Р. П. Гришина. Санкт-Петербург: Алетейя, 2007.

- Фрейдзон, Владимир И. *История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.)*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001.

Aleksandr Silkin

The Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences

“Great-Serbian Hegemony” and the Destiny of “Non-Serbian Peoples” in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia: from the Documents of Comintern to Contemporary Russian Historiography

Summary: In the USSR, the totalitarian ideology predetermined dogmatism of scientific ideas in both local and world history. Throughout the Soviet period, the present and the past of “all countries” including Yugoslavia were considered in the light of the quasi-religious messianic doctrine. The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia was assessed as an element of “imperialistic Versailles system” and the result of “cruel suppression of revolutionary mood of the masses”. The wrong research paradigm led to the inability to conceptualize the past, to comprehend and set out distinctly the logic of interwar Yugoslav history. Therefore, the reliable reconstruction of events and identification of all their participants remained an infeasible task for the Soviet historiography.

Key words: Comintern, USSR, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Soviet historiography, Yugoslav communists, Great-Serbian hegemony, oppression of the non-Serbian people